

KÜRESEL ENERJİ PİYASASINDA DEĞİŞEN JEOPOLİTİK: PETROL SEKTÖRÜ

Deniz İSTİKBAL¹

Özet

Yedi kız kardeş Yunan mitolojisinde bulunan Atlas'ın kızlarına verilen isimdir. Birbirlerine büyük bir tutku ile bağlı olan kız kardeşler birçok insana ilham kaynağı olmuştur. Kız kardeşlerin ölümünün ardından ise Ülker ve Süreyya takımyıldızlarında isimleri yaşamaya devam etmiştir. Mitolojik bir öykü olarak anlatılan bu hikâye İtalyan politikacı Enrico Mattei tarafından 20. yüzyılın enerji sektöründe tekel olan yedi büyük enerji şirketi üzerinden yeniden gündeme taşınmıştır. 1900'lü yılların başından itibaren kurumsal olarak dünya genelinde enerji sektörüne hâkim olan bu şirketlerin yanına günümüzde farklı aktörler eklenmiştir. Ancak çeşitli şirket birleşmeleri sayesinde gücünü ve etkisini koruyan Yedi Kız Kardeşler hala petrol sektöründe güçlü bir konumdadır. Bu çalışmada petrol sektöründe etkili olan aktörler tarihsel bir perspektifle analiz edilmekte ve güncel aktörlerin konumu tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Petrol Sektörü, Tekel, Güç, Yedi Kız Kardeşler

GEOPOLITIC CHANGES IN THE GLOBAL ENERGY MARKET: PETROLEUM SECTOR

Abstract

Seven sisters are the names given to the daughters of Atlas in Greek mythology. The sisters have been inspired by a great passion for each other. Following the death of the sisters, the names of Ülker and Süreyya constellations continued. This story, described as a mythological story, was revived by the Italian politician Enrico Mattei on the agenda of the seven big energy companies, which were monopoly in the energy sector of the 20th century. Since the beginning of the 1900s, different actors have been added to these companies, which have dominated the energy sector around the world. However, thanks to various mergers, seven sisters are still in a strong position in the oil sector. In this study, the actors who are influential in the oil sector are analyzed with a historical perspective and the position of the current actors is discussed.

Keywords: Energy, Oil Sector, Monopoly, Power, Seven Sisters

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, den.istikbal@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1968-0224

Makalenin Geliş Tarihi (Received Date): 15.11.2018

Yayıma Kabul Tarihi (Acceptance Date): 20.12.2018

Giriş

Petrolün bir enerji kaynağı olarak keşfedilmesinin ardından önemli bir tüketim maddesi haline gelmesi dünya genelinde petrol (enerji) şirketlerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Tarih öncesi dönemlerde ısıtma ve aydınlatma gibi ihtiyaçlar için kullanılan petrol 19. yüzyılın üçüncü yarısından itibaren daha fazla ön plana çıkmıştır. Petrol piyasasının geliştiği öncülüklerden olan ABD yeni enerji şirketlerinin ilk kez ortaya çıktığı keşif alanlarından biri konumundadır. İlk dönemlerde küçük işletmeler olarak piyasada bulunan enerji grupları ilerleyen yıllarda Standard Oil'in öncülüğünde tekelleşerek tek bir piyasa aktörü haline gelmiştir. ABD'deki siyasi elitlerin müdahaleleri nedeniyle ayrılmak zorunda kalan tekelleri farklı şirket isimleriyle varlığını sürdürmüştür. Piyasada medyana gelen tekelleri yapıları karşı dünya genelinde gelişim gösteren rekabet alanı Hollanda, İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin sektöre girmesine neden olmuştur. Dünya genelinde rekabet halinde birbirlerine karşı zarar verici uygulamalar geliştiren tekelleri yapıları bir süre sonra kendi aralarında anlaşarak petrol saha ve kaynaklarını paylaşmıştır. Kendileri dışında bulunan enerji şirketlerine karşı kimi zaman iflasa kadar gidebilecek uygulamalar geliştirirken kimi zamanda ulusal devletlerin egemenliğine müdahalelerde bulunmuşlardır (Yergin, 2017). 1920'lerden itibaren gücünü daha fazla geliştiren enerji şirketleri Ortadoğu ve Latin Amerika gibi bölgelerde keşfedilen petrol sahalarının işletilmesinde ve ekonomik çıktı haline getirilmesinde önemli görevler üstlenmiştir. Dönemin devletlerinden ekonomik olarak daha geniş imkânlarla sahip enerji şirketleri sömürgeci (emperyalist) devletlerin yönlendirmesi ve koruması ile hareket etmiştir (Maier, 2011).

1940'lı yılların başında dünya petrol üretiminin yüzde 83'ünü elinde bulunduran Anglo-Iranian Oil Company (BP), Gulf Oil (Chevron), Royal Dutch Shell, Standard Oil Company of California (Chevron), Standard Oil Company of New Jersey (Exxon Mobil), Standard Oil Company of New York (Exxon Mobil) ve Texaco (Chevron) şirketleri kendi içlerindeki rekabeti başka bir kartel ortaya çıktığında bir kenara bırakmıştır.² Enerji kaynaklarına sahip olan ülkelerin herhangi bir müdahalesine karşı sert ve yumuşak güç kullanmaktan çekinmeyen Yedi Kız Kardeşler askeri darbe, askeri müdahale, ekonomik kriz ve siyasi müdahale gibi çeşitli önlemlere başvurmuştur. Tarihsel örnekleri açısından askeri darbelerle bağlantılı olan İran, Venezüella ve Irak petrol kaynakları bu ülkelerin istikrarına negatif bir etkide bulunmuştur. Ulusal devletlerin enerji kaynaklarının çıkarılması ve pazarlara ulaştırılmasında tecrübesiz olmasından yararlanan Yedi Kız Kardeşler refahın mevcut ülkelere gelişmiş ülkelere aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Blair, 2001). Günümüzde ise eski tekel güçlerine karşı çeşitli aktörlerin olduğu bir petrol piyasası mevcuttur. Ulusal devletlerin kamu şirketleri olarak ortaya çıkan yeni enerji piyasası aktörleri petrol piyasasında rekabetin gelişmesine yardımcı olmuş aynı zamanda Yedi Kız Kardeşlerin etkisini minimize etmiştir. Enerji sektöründe tekel yapıları zayıflatan ulusal şirketler arasında Çin, Rusya, İran ve Suudi Arabistan gibi devletlerin firmaları yer almaktadır. Aynı zamanda OPEC gibi uluslararası bir enerji kuruluşu 1973, 1974 ve 1979 yıllarında yaşanan ani petrol fiyatı şokları ile Yedi Kız Kardeşlerin tekelleri yapılarını kırmada büyük başarı elde etmiştir (Yılmaz & Kalkan, 2017).

Bu çalışmada küresel enerji piyasasında güncel durum, eski ve yeni Yedi Kız Kardeşlerin enerji piyasasındaki konumu ve diğer aktörlerin petrol piyasasına etkisi tartışılacaktır. Konu özelinde enerji sektöründe meydana gelen gelişmelerin siyasi, ekonomik ve toplumsal olaylara etkisi geçmiş dönemlerdeki örnekler ile ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ekonomi politik bir bakış açısı ile olaylar ele alınacak ve güncel istatistikî rakamlar ile küresel petrol sektöründeki mevcut durum analiz edilecektir.

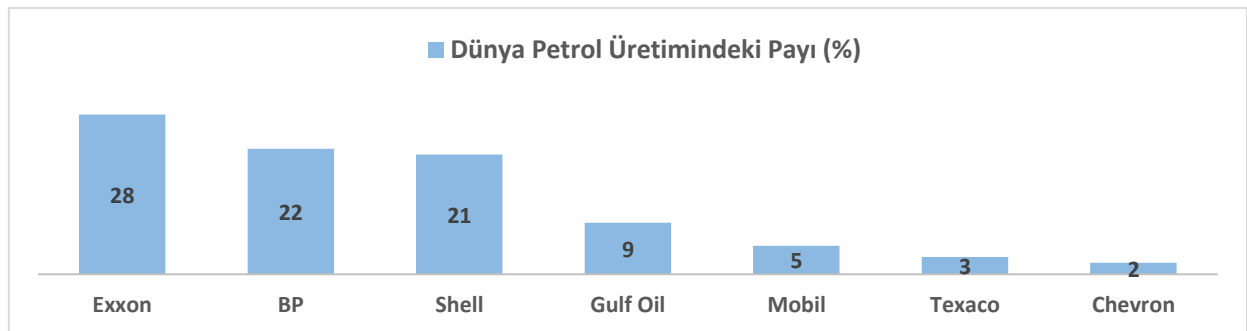
² Burada sıralanan petrol şirketleri bundan sonra isim olarak teker teker değil Yedi Kız Kardeşler olarak ifade edilecektir.

1.Küresel Petrol Piyasası: Yedi Kız Kardeşler

1928 yılında Castle'nin benzinin hikâyesini başlatması ile hızlanan yeni şirket kurulumları Shell, Exxon ve BP'nin eski kabuklarını değiştirerek daha aktif bir şekilde piyasayı domino etmesine neden oldu. Gemi, uçak ve otomobillerin ortaya çıkmasıyla Shell, Exxon ve BP liderleri bir araya gelerek kartel denilen bir yapı oluşturdu. Petrol sahaları paylaşılarak diğer kız kardeş üyeleri yeni oluşturulan gruba dâhil edildi. İran'ın dönemin en büyük petrol sahalarının bulunduğu ülkelerin başında gelmesi nedeniyle öncelikle BP daha sonra ise Exxon İran petrol piyasasında önemli bir rol üstlendi. İran'da bulunan enerji kaynaklarının güven içinde Avrupa ve Kuzey Amerika gibi enerji talebinin yoğun olduğu bölgelere aktarılması ekonomik büyümenin sürdürülmesi açısından önemli bir role sahip oldu. Suudi Arabistan'da keşfedilen petrol kaynakları sonrası, önce İngilizler ardından Amerikalılar Suudi petrolünün çıkarılmasında aslan payına sahip oldular. Halklarına daha fazla refah sağlamak yerine ekonomik kaynakları farklı kanallara yönlendiren kaynak ülkeleri aldıkları ekonomik payları verimli bir şekilde kullanamadı. Yedi Kız Kardeşlerin elinde bulunan petrol sektörü ulusal devletlerden mali olarak daha büyük bir yapıda olunmasına büyük katkı sağladı. İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan dünya düzeninde Yedi Kız Kardeşler daha fazla güçlendi ve dünya genelindeki tekel yapılarını pekiştirdiler. Ulus devletlerde iktidara gelen milliyetçi yöneticiler Yedi Kız Kardeşlerin çıkarlarına aykırı davrandıkları için askeri, siyasi ve ekonomik darbeler ile devrildi. İran'da Musaddak'ın başbakanlıktan azli bu darbelerin önemli örneklerinden biri konumundadır. Petrol şirketlerine karşı oluşan karşıtlık kısa süre içinde Mısır'a yayıldı ve Süveyş Savaşı patlak verdi. İki kutuplu dünya düzeninin süper güçleri olaylara müdahil olunca İsrail, İngiltere ve Fransa geri adım atmak zorunda kaldılar (Aljazeera, 2013). Aynı şekilde Yedi Kız Kardeşlerin üyeleri de geri adım attılar.

1960'lı yıllarda Afrika kıtasında bulunan yeni petrol sahaları Yedi Kız Kardeşlerin Ortadoğu yerine kara kıtaya yönelmesine neden oldu. İlk dönemlerde petrol kaynaklarını kamulaştıran Libya yönetimi ekonomik ambargolara maruz kaldı. Yedi Kız Kardeşlerin araya girmesi ile dönemin yöneticisi olan Kaddafi ile barış antlaşmasının imzalanması kaliteli Libya petrolünün yeniden piyasaya kazandırılmasını sağladı. Ancak Kaddafi'nin 2011 yılında iç savaş sırasında öldürülmesi ve Libya'daki istikrarsız yapı, kamulaştırılan petrol sahalarının uluslararası enerji şirketlerinin eline geçmesine neden oldu (Raymond & Haddad, 2015). İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın ulaşmak için büyük çaba gösterdiği ancak başarılı olamadığı Bakü petrolüne Yedi Kız Kardeşlerden BP, 1992 yılında 12 yeni antlaşma imzalayarak kavuştu (BP, 2012). Fakat Rusya tarafından desteklenen Ermenistan Azerbaycan topraklarını işgal etti. Bu durum petrolün nasıl ve hangi şekillerde farklı argümanlar kullanılarak bir savaş aracına dönüştüğünün önemli göstergeleri arasında yer almaktadır. Yedi Kız Kardeşlerin farklı ülkelerde meydana getirdikleri siyasi ve ekonomik değişikliklere veya etkilere daha fazla örnek vermek mümkündür (Aljazeera, 2013). Ancak çalışmanın daha dar bir kapsamı hedef alması nedeniyle fazla ayrıntıya girilmeyecektir.

Grafik 1: Yedi Kız Kardeşler ve Petrol Piyasası (1946)

Kaynak: Moran Theodore, “Managing an Oligopoly of Would Be Sovereigns”, International Organization, Cilt: 41, Sayı: 3, 1987, s. 585.

Grafik 1’de 1946 yılı verilerine göre Yedi Kız Kardeşlerin dünya petrol üretimindeki payları yüzdelik olarak görülmektedir. Yüzde 90’lık bir oran ile dünya petrol piyasasına hâkim olan Yedi Kız Kardeşlerin payları 1973 petrol krizine kadar yüzde 85’e gerilemiş ve bu yıldan itibaren gerilemeye devam etmiştir. 1973, 1974 ve 1979 petrol krizleri dünyada Yedi Kız Kardeşlerin ellerindeki tekelleri yapıyı zayıflatmakla kalmamış aynı zamanda ülkeleri ekonomik krizlerin eşiğine getirmiştir. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların yardımları ile petrol şokunu atlatabilen ülkeler petrol fiyatlarına karşı aşırı hassas bir yapıda olduklarını şiddetli borç krizleri ile hissetmiştir. Yedi Kız Kardeşler üretimin büyük çoğunluğunu elinde tutarken aynı zamanda petrol rezervlerini de kendi tekellerinde tutmuştur. Örneğin Yedi Kız Kardeşler 1947 yılında toplam petrol rezervlerinin yüzde 99’unu, 1957’de yüzde 92’sini ve 1966 yılında yüzde 84’ünü tekeline bulundurmıştır. Yedi Kız Kardeşlerin üretimdeki tekelleri kendilerini petrol rezervlerinde de yüzdesel olarak açık bir şekilde göstermektedir (Theodore, 1987). 1973-1974 petrol krizleri sonrası etkisi ve gücü azalmaya başlayan Yedi Kız Kardeşler, 1976 yılında dünya petrol piyasasının yüzde 75,4’ünü kontrol ederken bu oran 1979 yılında yüzde 60’ın altına gerilemiştir. Kamu enerji şirketlerinin payı ise 1976-1979 yılları arasında yüzde 24,6’dan yüzde 42,2’ye çıkmıştır. 1980 yılında aynı oran yüzde 45’e çıkararak Yedi Kız Kardeşlerin tekelleri yapıyı zayıflatmayı sürdürmüştür (Levy, 1982).

1973, 1974 ve 1979 petrol krizleri sonrası ekonomik durgunluk, enflasyon ve negatif büyüme rakamları ile karşılaşan dünya ekonomisi kendini ancak 1980’li yılların ikinci çeyreğinden itibaren toparlamayı başarmıştır. Petrol krizleri sonrası dış ödemeler dengesinde açıklarla mücadele edemeyen gelişmekte olan ülkeler art arda borç krizlerine sürüklenmiştir. IMF’nin kredileri ile dış borçlarını ödeyebilir hale gelen gelişmekte olan ülkeler uluslararası enerji piyasasındaki ani şoklara karşı güçsüz bir konumda iken krizleri karşılamak zorunda kalmıştır. Yedi Kız Kardeşlerin petrol piyasasındaki tekelleri durumları ulusal devletler olan Suudi Arabistan, İran, Sudan, Venezüella, Irak ve Kuveyt gibi ülkeler tarafından enerji yaptırımları ile kırılmış ancak tam anlamıyla pasifize edilememiştir. Dünyayı ekonomik, siyasi ve toplumsal bir krizin içine sürükleyen petrol ambargoları enerjinin önemini göstermesi açısından yeni jeopolitik ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Bu yeni konjonktür OPEC³ gibi kurumları küresel enerji piyasasında daha güçlü bir pozisyona getirirken Yedi Kız Kardeşlerin ekonomik ve siyasi güçlerinin yerel aktörler tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır (Demir, 2008). Petrol ambargoları sonrası enerji fiyatlarının hızlı bir şekilde artması enerji kaynaklarını dışarıdan döviz ile temin eden ülkelerin toplumsal, ekonomik ve siyasi yapılarına etki etmiş ve değişim yeni bir finansal yapının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Dönüşümün etkileri ABD ve AB gibi küresel ekonomide söz sahibi olan ülkelerin istikrar yapısını etkilerken, petrolden elde edilen gelirler enerji arz ülkelerinin iç piyasasını doyurduktan sonra Avrupa bankalarına akmıştır. Yerel halklardan ziyade zengin ve güçlü şirketlerin kredi almasını kolaylaştıran bu durum reel sektör yatırımlarına dönüştürülemediği (Sönmez, 2005).

Petrol krizlerinin meydana getirdiği ekonomik tahribatın boyutlarının daha iyi anlaşılması için Brezilya, Arjantin ve Meksika örnekleri çarpıcı bilgiler sunmaktadır. 1970 yılında bu ülkelerin dış borç miktarları sıra ile 5,12-5,17-5,96 milyar dolar civarı iken bu miktarlar 1983 yılında sıra ile 97,4-45,9-92,9 milyar dolara kadar çıkmıştır. Diğer ülkelerin dış borç miktarlarında da aynı durum geçerli olup krizin ekonomik etkisini göstermesi açısından önemlidir (Yılmaz & Kalkan, 2017). Talebin ekonomik durgunlukla düşmesi enerjiye olan ihtiyacı dizginlerken fiyatlar çok kısa bir süre içinde 4 kattan fazla bir oranda artış göstermiştir. Yedi Kız Kardeşlerin piyasadaki tekelleri konumlarını temelinden sarsan bu durum OPEC ülkelerinin enerji piyasasındaki güç ve etkisini artırmıştır. OPEC’in yeni bir aktör olarak ortaya çıkmasında İsrail-Arap savaşları önemli bir rol

³ Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü ya da kısaca OPEC, net petrol ihraç eden ve bilinen dünya petrol rezervlerinin üçte ikisini ellerinde bulunduran 12 ülkenin oluşturduğu konfederasyondur.

oyarken Yedi Kız Kardeşlerin piyasadaki tekel konumları enerji kaynak ülkeleri olan devletlerin yeni enerji politikaları geliştirmesini zorunlu bir hale getirmiştir (Yılmaz & Kalkan, 2014). Petrol krizleri sonrası gelirlerinde artış görülen kaynak ülkeler elde edilen dövizleri yeni yatırımlara dönüştürmede başarı gösteremez iken Yedi Kız Kardeşler daha iyi bir performans sergilemiştir. Örneğin OPEC ülkeleri 1972 yılında petrol satışlarından toplam 23 milyar dolar elde ederken 1977 yılında bu rakam 140 milyar dolara kadar çıkmıştır. Talep ülkelerinden arz ülkelerine doğru akan bu gelir daha sonra batılı ülkelerin bankalarında değerlendirilmiştir. Yatırım odaklı ekonomik yapısı bulunmayan bu ülkelerin tecrübe konusunda yaşadıkları sıkıntılar enflasyonist baskı altında para birimlerinin değer kaybetmesi gelişmiş kapitalist ülkeler tarafından değerlendirilmiştir. Yedi Kız Kardeşlerin işlem gerçekleştirdiği ve gelir fazlalarını aktardıkları ülkeler ilerleyen yıllarda petrol krizleri ile bir daha karşı karşıya kalmamak için enerji kaynak çeşitliliğine ve alternatif enerji kaynaklarına yönelmiştir (Yergin, 2017).

Küresel petrol piyasasındaki tekel durumları sarsılan Yedi Kız Kardeşler yerini büyük oranda OPEC örgütüne üye olan devletlere bırakmıştır. Ancak günümüzde dünyanın en büyük şirketleri arasında yer alan Yedi Kız Kardeşler kimi şirket birleşmeleri ile güçlerini artırırken Eni, PetroChina, Gazprom, Petrobras ve Total gibi yeni üyeler de küresel petrol piyasasına giriş yapmıştır (Mirmohammadi, 2007). Ulusal kamu enerji şirketlerinin günümüzde hâkim olduğu enerji piyasasında Yedi Kız Kardeşlerin yerine güçlenen yapı olarak ön plana çıkan OPEC'in 1980'ler sonrası etkisini yitirdiği sektörde yeni güçler ortaya çıkmıştır. Yeni kamu kökenli şirketlerin petrol piyasasına girmesine karşın 2004-2007 yılları arasında 6 büyük kız kardeş 494,8 milyar dolarlık kar elde etmiştir. Bu kız kardeşlerin neredeyse hepsi günümüzde dünyanın en büyük 50 şirketi arasında yer almaktadır. 2000'li yılların başlarına göre karlarını, toplam varlıklarını ve piyasa değerlerini artıran Yedi Kız Kardeşlerden Exxon Mobil, Shell ve BP günümüzde dünyanın en değerli 20 şirketi arasında yer almaktadır.⁴ Aşağıdaki tablo 1'de ise Yeni Yedi Kız Kardeşler olarak adlandırılan "Supermajors"⁵ların günlük olarak en yüksek petrol üretimine ulaştığı yıl ve üretim miktarı görülmektedir. 1973 petrol krizi sonrası Yedi Kız Kardeşlerin petrol piyasasındaki üretimi gün geçtikçe azalmış ve günümüzde petrol ve doğalgaz üretimindeki payları yüzde 20'lere kadar düşmüştür (Peakoil, 2018).

Tablo 1: Yedi Kız Kardeşlerin En Fazla Petrol Üretimi Yaptığı Yıllar

Şirket	Yıl	Miktar (Milyon Varil)
Total	2006	1,560
Shell	1973	5,887
BP	1973	6,362
ExxonMobil	1972	7,010
Chevron	1973	10,718

Kaynak: "Peak Supermajors", Peakoil, <https://peakoil.com/business/peak-supermajors> , (Erişim Tarihi: 28 Aralık 2018).

2. Küresel Petrol Piyasasında Yeni Yedi Kız Kardeşler

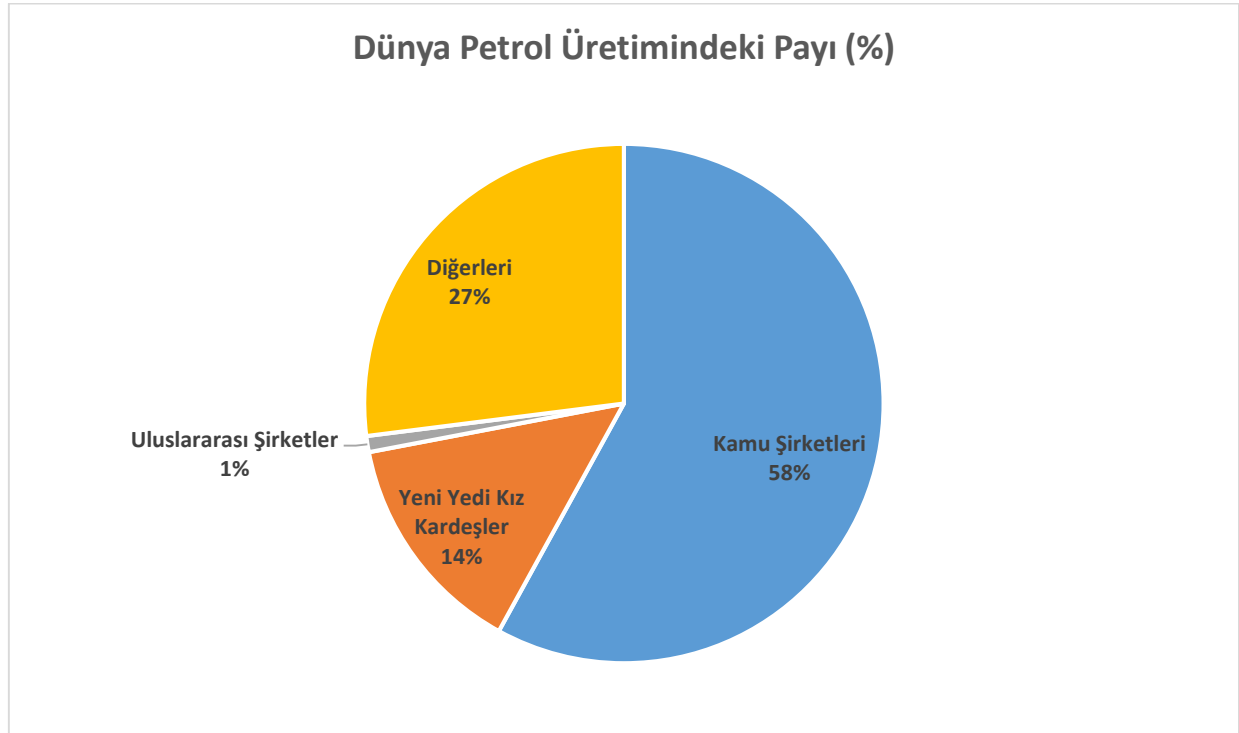
Günümüzde eski dönemlere kıyasla etkisini kaybetmiş olan Yedi Kız Kardeşler Avrupa ve Kuzey Amerika gibi bölgelerde petrol üretiminin en büyük sağlayıcıları olarak ön plana çıkmaktadır. Ortadoğu bölgesinde diğer bölgelere kıyasla üretimin yalnızca yüzde 5'ini gerçekleştiren Yedi Kız Kardeşler güçlerini artırmak için çeşitli birleşmelere gitmişlerdir. Gulf Oil, Standard Oil

⁴ Burada verilen sıralama ve rakamlarda "Forbes Global 2000" olarak açıklanan raporların 2005, 2010 ve 2018 yılı verileri temel alınmıştır.

⁵ BP (İngiltere), Royal Dutch Shell (İngiltere ve Hollanda), Chevron (ABD), ExxonMobil (ABD), Total (Fransa) ve ENI (İtalya).

Company of California ve Texaco birleşerek Chevron enerji şirketine; Standard Oil Company of New York ve Standard Oil Company of New Jersey birleşerek Exxon Mobil enerji şirketi olarak günümüzde mevcudiyetlerini sürdürmektedir. Eski Yedi Kız Kardeşlerden beşinin birleşerek iki büyük enerji şirketine dönüşmesi piyasaya İtalyan kökenli ENİ'nin ve ABD kökenli Cocono Phillips'in girmesine zemin hazırlamıştır. Son yayınlanan raporlara göre dünyanın farklı bölgelerinde faaliyette bulunan eski Yedi Kız Kardeşlerin mevcut varlıkları 1 trilyon doların üzerindedir. Devlet şirketlerinin egemen olduğu petrol piyasası içinde hala önemli bir yere sahip olan Yeni Yedi Kız Kardeşlerin dünya petrol üretimindeki payı ise yüzde 14'lere⁶ kadar gerilemiştir. 2018 yılı rakamlarına göre Exxon Mobil 344,1 milyar dolar, Shell 306,4 milyar dolar, Chevron 248,1 milyar dolar ve BP 152,5 milyar dolarlık piyasa değerine sahiptir (Touryalai, 2018).

Grafik 2: Petrol Üretimi Yapan Firmaların Kaynak Dağılımı (2017)

Kaynak: “World Oil Review 2018”, ENI, 2018, s. 23.

Grafik 2’de 2017 yılı rakamlarına göre dünya petrol üretimini gerçekleştiren şirketlerin yüzdesel dağılımı görülmektedir. 2012 yılında kamu şirketlerinin payı yüzde 65’lere yakın iken günümüzde bu oranın yüzde 58’lere düştüğü anlaşılmaktadır. 2000 yılında dünya petrol üretiminde yüzde 17’lik payı bulunan Yedi Kız Kardeşlerin ardılı olan enerji şirketlerinin günümüzdeki payının yüzde 14’lere kadar düşmesi önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷ Kamu şirketlerinin güçlendiği 1970’ler sonrası petrol piyasası daha rekabetçi bir kimlik kazanarak günlük 92,6 milyon varil petrol üretebilecek kapasiteye ulaşmıştır. (Uluslararası Enerji Ajansı, 2018) Petrol rafine kapasitesi açısından son 20 yıllık süreçte gerçekleşen dönüşüm Yeni Yedi Kız Kardeşlerin petrol sektöründeki payının azalması ile paralellik göstermektedir. 2000 yılında dünya petrol rafine kapasitesinin yüzde 26’sını elinde bulunduran Yeni Yedi Kız Kardeşler 2017 yılında sadece bu alanda yüzde 15’lik bir paya sahiptir. Bölgelere göre bakıldığında Avrupa’da yüzde 43, Kuzey Amerika’da yüzde 23, Ortadoğu’da yüzde 19, Rusya ve Merkez Asya’da yüzde 14,

⁶ ExxonMobil, BP, Shell, Chevron, Total, Eni, Statoil, Cocono Phillips, Anadarko, Marathon Oil ve Apache gibi enerji şirketlerinin petrol sektöründeki üretim paylarını kapsamaktadır.

⁷ Burada verilen yüzdesel rakamlar ile BP ve Forbes’in yayınladığı rakamlar arasında farklar olmakla birlikte kimi kaynaklarda yüzde 14’lik petrol üretim payı yüzde 20-25’lere kadar çıkmaktadır.

Afrika'da yüzde 9 ve Latin Amerika'da yüzde 3'lük bir petrol rafine kapasitesine sahiplerdir (Uluslararası Enerji Ajansı, 2018).

Tablo 2: Bölgelere Göre Petrol Üretimi Yapan Enerji Şirketlerinin Yüzdesel Dağılımı (2017-%)

Bölgeler	Kamu Şirketleri	Yedi Kız Kardeşler	Uluslararası Şirketler	Diğerleri
Avrupa	4,0	48,0	26,0	22,0
Kuzey Amerika	2,0	22,0	9,0	67,0
Güney Amerika	73,0	8,0	1,0	18,0
Afrika	55,0	33,0	7,0	5,0
Ortadoğu	85,0	5,0	10,0	-
Rusya ve Merkez Asya	76,0	14,0	-	10,0
Asya-Pasifik	54,0	9,0	3,0	34,0

Kaynak: "World Oil Review 2018", ENI, 2018, s. 23.

Tablo 2'de bölgelere göre petrol üretimi gerçekleştiren enerji şirketlerinin yüzdesel üretim dağılımı görülmektedir. Günümüz Yeni Yedi Kız Kardeşlerinden olan grubun en fazla Avrupa, Afrika ve Kuzey Amerika bölgelerinde üretim yaptıkları tablodan anlaşılmaktadır. Kamuya ait olan enerji şirketlerinin Ortadoğu, Rusya ve Merkez Asya, Güney Amerika, Afrika ve Asya-Pasifik bölgelerinde petrol üretim sahaları açısından lider konumda olduğu görülmektedir. Diğerleri olarak belirtilen petrol üreticileri yine kamu şirketleri ile bağlantılı olarak üretim yapan özel enerji firmalarını kapsamaktadır. Kimileri birçok ortaklı olup diğer büyük enerji şirketlerinden kısmi anlamda ayrılmaktadır. Ancak piyasada tekel bir konum oluşturacak kadar güçlü olmayan bu şirketler küçük paylara sahip olarak üretim gerçekleştirmektedir. Üretim büyüklükleri açısından en büyük kamu şirketleri arasında Suudi Aramco, Sinopec, China National Petroleum Corporation, PetroChina, Kuwait Petroleum Corporation, Lukoil, Petrobras, PDVSA, Pemex, Petronas, National Iranian Oil, JX Holdings, Indian Oil Corporation, Pertamina, Repsol, SOCAR ve Ecopetrol gibi enerji firmaları yer almaktadır (Value Today, 2018). Aşağıda bulunan tablo 3'te Yeni Yedi Kız Kardeşlerin 2017 yılı verilerine göre günlük petrol üretimi ve dünya petrol üretiminde yüzde olarak aldığı pay görülmektedir. 1970'li yılların başında yüzde 90'ların üzerinde dünya petrol üretimini elinde bulunduran Yedi Kız Kardeşlerin bugünkü payının yüzde 25'ler seviyesine indiği görülmektedir. Eni ve CoconoPhillips'in geçmişte Yedi Kız Kardeşlerin üyelerinden biri olmadığı düşünüldüğünde bu oran bugün yüzde 20'lerin biraz üzerindedir.

Tablo 3: Yeni Yedi Kız Kardeşler ve Dünya Petrol Üretimi (2017)

Şirket	Günlük Petrol Üretimi (Milyon Varil)	Dünya Petrol Üretimindeki Payı (%)
ExxonMobil	5,3	5,72
BP	4,1	4,42
Shell	3,9	4,21
Chevron	3,5	3,77
Total	2,7	2,91
ENI	2,2	2,37
CoconoPhillips	2,0	2,15
Diğerleri	68,9	74,45
Dünya Toplam Günlük Petrol Üretimi	92,6	100,0

Kaynak: Forbes ve “Energy Outlook 2018”, BP, 2018, s. 14.

3.Küresel Petrol Piyasasında Diğer Aktörler: Ulus Devletler ve Uluslararası Kuruluşlar

Günümüzde enerji kaynakları daha çok elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Elektrik dışında ısınma, ulaşım ve sanayi faaliyetlerini karşılamak için kullanılan enerji petrol açısından daha farklı ilişkiler ağını temsil etmektedir. Ekonominin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için büyük önem arz eden enerji ülkelerin ulusal güvenlikleri açısından önemli bir yapıya sahiptir. Yedi Kız Kardeşlerin petrol piyasasındaki gücü kırıldıktan sonra piyasayı daha çok ulusal enerji şirketleri domino etmeye başlamıştır. 1973 petrol krizinde yaşanan ekonomik, siyasi ve toplumsal kargaşa dünyanın yeni bir finansal yapıya dönüşmesine zemin hazırlamıştır. IMF ve Dünya Bankası gibi kurumların görev ve işlevleri değişirken dünyadaki finansal yatırımlar dolaşım serbestisi elde etmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte enerji ihtiyacının her sahada artması beraberinde enerji-ekonomi ve enerji-siyaset ilişkisinin boyutlarını ulusal devletler açısından daha önemli bir çerçeveye oturtmuştur. Doların dünya ticaretindeki konumu güçlenirken petrol kaynaklarına sahip ülkeler bu değişimden pozitif olarak etkilenmiştir. Bu durum enerji piyasasındaki aktörlerin artmasına ve kar marjının ulusal devletler tarafından alınan payının daha adil bir orana erişmesini sağlamıştır. Mevcut enerji ilişkileri içinde petrol sektöründeki aktörler ulus devletler, uluslararası enerji şirketleri, uluslararası enerji kuruluşları ve yarı ortaklı kamu-özel firmalarıdır (Prontera, 2019).

Tablo 4: En Fazla Petrol Rezervine Sahip Ülkeler (Milyar Varil)

Ülkeler	2000	2010	2017	2017-%
Venezüella	76,8	296,5	302,8	18,0
Suudi Arabistan	262,7	264,5	266,2	15,8
Kanada	181,5	174,8	197,9	11,8
İran	99,5	151,1	155,6	9,3
Irak	112,5	143,1	147,2	8,8
Kuveyt	96,5	101,5	101,5	6,0
BAE	97,8	97,8	97,8	5,8
Rusya	48,5	60,0	80,0	4,8
Libya	36,0	47,0	48,3	2,9
Nijerya	29,0	37,2	37,4	2,2
Diğer Ülkeler	199,3	237,4	245,0	14,6

Kaynak: “World Oil Review 2018”, ENI, 2018, s. 3.

Tablo 4’de 2000-2017 yılları arasında dünyada en fazla petrol rezervine sahip ülkelerin kaynaklarındaki değişme miktarları görülmektedir. 2017 yılına göre dünyada kanıtlanmış en büyük petrol kaynaklarına sahip ülke Venezüella’dır. Ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak son yıllarda tam bir yıkım yaşayan Venezüella aynı zamanda ABD’nin ekonomik yaptırımlarına maruz kalmıştır (U.S. Department Of The Treasury, 2018). 2010’dan sonra yükselen enflasyon ve petrol ihracatındaki daralmalar ülke ekonomisini bir dar boğazın içine çekmiştir (Mu & Hu, 2018). Libya ve Irak iç savaşlar nedeniyle gerekli derecede petrol ihraç edemezken, Rusya’da ABD ve AB’nin ekonomik yaptırımlarına maruz kalmaktadır. Nijerya’da meydana gelen terör olayları ve devletin kurumsal olarak zayıf yapısı gerekli enerji potansiyelinin kullanılmasına engel teşkil etmektedir. Kanada, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri diğer petrol kaynakları bakımından dünyada ilk on sırada olan ülkelere kıyasla daha istikrarlı bir ekonomik ve siyasi profil çizmektedir. Dünya devletleri arasında istikrarsız yönetimlerin olduğu ve Kanada hariç gerçek bir demokratik sistemin olmadığı bu ülkeler dünya petrol piyasasına yön vermektedir. Yeni Yedi Kız Kardeşlerin iç savaşların yaşandığı veya gerekli ekonomik ve teknolojik altyapıya sahip olmayan ülkelere günümüzde etkin bir konuma sahip olması bu bakımdan önemlidir. Bu ülkelere Nijerya ve Libya’yı örnek olarak vermek mümkündür.

Tablo 5: En Fazla Günlük Petrol Üreten Ülkeler (2017)

Ülkeler	Üretim (Milyon Varil)	Ülke Payları (%)
ABD	13,1	14,2
Suudi Arabistan	11,9	12,9
Rusya	11,3	12,3
Kanada	4,8	5,2
İran	4,7	5,1
Irak	4,5	4,9
Çin	3,8	4,2
Birleşik Arap Emirlikleri	3,7	4,1
Kuveyt	3,0	3,3
Brezilya	2,7	3,0
Diğer Ülkeler	28,6	30,8

Kaynak: “World Oil Review 2018”, ENI, 2018, s. 8.

Tablo 5’te 2017 yılı rakamlarına göre dünyada en fazla günlük olarak petrol üreten ülkelerin sıralaması görülmektedir. Tablo 4’te yer alan ülkeler arasında yer almayan ABD’nin teknolojik ve ekonomik üstünlük nedeniyle diğer ülkeleri petrol üretiminde geçtiği görülmektedir. ABD aynı zamanda dünyanın en fazla petrol tüketen ülkesi konumundadır (BP, 2018). Dünyanın kanıtlanmış en büyük petrol rezervlerine sahip ülkesi konumunda olan Venezüella’nın ise listede yer almadığı görülmektedir. Bu durum ABD yaptırımları sonrası ekonomik olarak zor dönemler geçiren Venezüella açısından büyük bir ekonomik kayba işaret etmektedir. Rusya’nın ABD ve AB yaptırımlarına karşın petrol üretiminde ilk üçte yer alması mevcut üretim altyapısının güçlü olduğunun göstergesidir. Brezilya’nın ve Çin’in günlük en fazla petrol üreten ülkeler arasında yer alması ABD benzeri bir tabloyu karşımıza çıkarmaktadır. Teknolojik olarak gelişmiş ve belli bir seviyede istikrara sahip ülkeler enerji üretimi konusunda daha başarılı bir üretim bandına sahiptir.

Tablo 6: *En Fazla Petrol İhraç ve İthal Eden Ülkeler (2017-Milyon Varil)*

İhracat			İthalat		
Ülkeler	Miktar	Dünya İhracat Payları (%)	Ülkeler	Miktar	Dünya İthalat Payları (%)
Suudi Arabistan	7,1	16,2	Çin	8,4	18,0
Rusya	5,2	11,9	ABD	7,9	17,0
Irak	3,3	7,5	Hindistan	4,5	9,8
Kanada	3,3	7,5	Japonya	3,1	6,8
Birleşik Arap Emirlikleri	2,3	5,3	Güney Kore	3,0	6,5
İran	2,2	5,0	Almanya	1,8	3,9
Kuveyt	2,0	4,7	İtalya	1,3	2,8
Nijerya	1,7	4,0	İspanya	1,3	2,8
Angola	1,5	3,6	Fransa	1,1	2,4
Venezüella	1,5	3,6	Hollanda	1,0	2,3
Diğer Ülkeler	13,5	30,7	Diğer Ülkeler	12,9	27,7

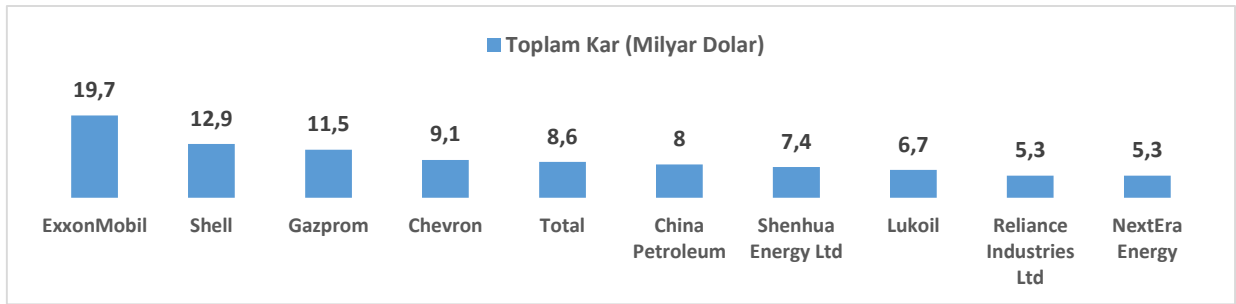
Kaynak: “World Oil Review 2018”, ENI, 2018, s. 35-39.

Tablo 6’da 2017 yılı rakamlarına göre en fazla petrol ihraç ve ithal eden ülkeler, petrol ihraç ve ithal miktarı ve dünyadaki tüm petrol ihraç ve ithal eden ülkeler arasındaki yüzdeler payları görülmektedir. Tablo 5’de günlük en fazla petrol üreten ülke ABD iken tablo 6’da ABD’nin petrol ihraç eden ülkeler arasında yer almadığı buna karşın petrol ithal eden ülkeler arasında ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. ABD’nin uyguladığı enerji politikaları gereği petrol ihraç etmek yerine daha çok petrol ithal etmeyi ve herhangi bir petrol yokluğu periyodunda elde tutulan rezervleri piyasaya sürmeyi planlamaktadır (Foreman, 2018). Günlük petrol ihraç ve ithal eden diğer ülkelere bakıldığında ihraç ülkelerine kıyasla ithal eden ülkelerin daha çok gelişmiş sanayi ülkeleri olduğu görülmektedir. Ekonomik kalkınma ve istikrarını koruyabilen bu ülkeler petrol üretici ülkelere aynı zamanda ekonomik refahı enerjiyi ithal ederek aktarmaktadır. Karşılıklı bağımlılık ilişkilerinin gelişmesine neden olan bu durum mevcut petrol kaynaklarına sahip ülkelerin yönetimlerine koruyucu bir kalkan görevi görmektedir. Demokrasi konusunda iyi bir sicile sahip olmayan petrol ihraç eden ülkeler elde edilen ekonomik refahı halka yayarak bir meşruiyet alanı kazanmaktadır. Bu olgu özellikle Ortadoğu petrol üreticileri arasında daha yaygın olarak görülmektedir (Albrecht & Schlumberger, 2004). Dünya petrol rezervlerinin mevcut üretim ve tüketim koşulları altında 50-60 yıllık bir ömrü bulunmaktadır. Yeni kaynakların keşfedilmesiyle birlikte bu sürenin uzayabileceği düşünülmektedir (Uluslararası Enerji Ajansı, 2018). 2017 yılında açıklanan rakamlara göre dünya enerji talebinin yüzde 30’dan fazlası petrol ile karşılanmaktadır. Dünya petrol rezervlerinin bölgesel dağılımına bakıldığında yüzde 45’den fazla bir oran ile Ortadoğu ülkeleri ön plana çıkarken diğer bölgelerin yüzde onluk bir orana erişemediği görülmektedir. Günümüzde 90 milyon varilin üzerinde olan günlük petrol üretiminin 2020’de 100 milyon varil, 2040’da 121 milyon varile çıkacağı, Ortadoğu ülkeleri ve ABD’nin dünya petrol üretimindeki payının yüzde 5 oranında artacağı hesaplanmaktadır. Rusya ve Brezilya gibi devletlerin petrol üretiminden aldıkları payında artacağı Uluslararası Enerji Ajansının yaptığı projeksiyonlardan anlaşılmaktadır. Çin gibi 1990’lar sonrası petrol ithal etmeye başlayan bir ülkenin ise dünya petrol tüketim bölgeleri arasındaki özel konumu yeni enerji yatırımlarını

özellikle petrol sahalarında gerekli hale getirmektedir (İstikbal, 2019). Kaya petrolünün keşfedilmesinin ardından ortaya çıkan yeni petrol üretim imkânları aynı zamanda keşfedilen yeni petrol kuyuları ile birlikte dünya ekonomileri için petrolün kullanım süresini uzatmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2017).

Petrolün kullanım sahalarına bakıldığında Uluslararası Enerji Ajansı tarafından yapılan gelecek yönlü çalışmalar ulaşım ve sanayi sektörlerinde petrolün daha fazla kullanılacağını vurgulamaktadır. 2040 yılı verilerine göre yüzde 56 ulaşım ve yüzde 36 oranında sanayi alanlarında kullanılacak olan petrolün toplam tüketim miktarı 120 milyon varilin üzerine çıkacaktır. (Uluslararası Enerji Ajansı, 2017) OPEC ülkeleri dışında dünya petrol üretiminde önemli etkiye sahip ülkeler arasında Kanada, Brezilya, Rusya ve Kazakistan yapılan gelecek yönlü tahminlerde öne çıkmaktadır. Yüzdesel olarak dünya petrol üretiminde meydana gelecek artışın yüzde 24 oranında bu ülkeler tarafından sağlanacağı hesaplanmaktadır (Uluslararası Enerji Ajansı, 2017). Ortadoğu ülkelerine kıyasla 2040 yılı projeksiyonlarında önemli üreticiler olarak ön plana çıkan bu dört ülke gelecekte petrol piyasasında oynayacakları roller ile ekonomik ve siyasi gelişmelere etki yapabilecek güce erişmeleri mümkün görülmektedir. Dünya ülkeleri arasında enflasyonist baskıların daha çok enerji fiyat girdileri ile sağlanması enerjiyi daha özel bir konuma taşıırken kaynak ülkeleri de talep ülkelerine etki edebilecek güce erişebilecektir. Gelişmekte olan ülkelerin gelecek yıllarda daha fazla ihtiyaç duyacakları enerji kaynakları, arz ülkelerinin dünya siyasetindeki etkilerini artırmanın yanında ekonomik refahın talep ülkelerinden arz ülkelerine aktarılmasını sağlayacaktır. Özellikle büyük oranda geri kalmış ve gelişmekte olan ülkeler tarafından sağlanan dünya ekonomik büyümesi aynı zamanda enerji ihtiyacını bu ülkeler açısından artırmıştır (PWC, 2018). 1970’li yıllarda dünya petrol tüketiminin yüzde 75’i gerçekleştiren batılı ülkelerin bugünkü payları yüzde 50’nin altına düşmüştür. Bu düşüş petrol tüketiminin düşmesine bağlı olmamakla birlikte daha çok geriden gelen Asya ülkelerinde meydana gelen talep artışından kaynaklanmaktadır. Çin ve Hindistan gibi iki devasa nüfusu barındıran ülkenin enerji ihtiyaçları artarak sürmektedir. Yeni Kız Kardeşlerin bu süreç içinde elde ettikleri kar oranları geçmiş yıllara göre yüzdesel olarak küresel petrol piyasasında azalsa da miktar olarak artmıştır. Günümüzde hala dünyanın en fazla kar eden enerji şirketleri arasında Yeni Yedi Kız Kardeşler yer almaktadır. Grafik 3’te bu durum açık bir şekilde görülmektedir. Rusya’nın sahip olduğu devlet petrol ve doğalgaz firmaları Yeni Yedi Kız Kardeşleri takip etse bile büyüklük olarak hem rezerv hem de piyasa değeri olarak gerisinde kalmaktadır (Touryalai, Stoller & Murphy, 2018).

Grafik 3: En Fazla Kar Elde Eden Enerji Şirketleri (2017)

Kaynak: The Statistics Portal

Grafik 3’te 2017 yılı verilerine göre dünyada en fazla kar elde eden enerji şirketleri ve kar miktarları görülmektedir. Yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler ışığında en fazla kar elde eden enerji şirketleri ile Yeni Yedi Kız Kardeşler arasında bir bağlantı veya benzerlik olduğu anlaşılmaktadır. Yeni Yedi Kız Kardeşlerin birleşmesi sonrası ortaya çıkan yeni enerji şirketleri hala günümüzde güçlü bir kar kapasitesine sahiptir. Ulusal kamu enerji şirketlerinin piyasadaki domino etkisine rağmen ExxonMobil, Shell, Chevron ve Total gibi enerji şirketlerinin kar miktarlarında daha başarılı bir

performans sergiledikleri görülmektedir. Bu durum verimlilik açısından daha iyi yatırımların yapıldığına işaret etmektedir.

Sonuç

1900'lü yılların başından 1970'li yılların sonuna kadar petrol sektöründe tekel konumunda olan Yedi Kız Kardeşler bugün eski konumlarını yitirmiştir. Ulusal kamu enerji şirketleri tarafından bugün domino edilen petrol piyasası Yeni Yedi Kız Kardeşlerin pay sahibi olduğu bir yapıdadır. 1973, 1974 ve 1979'da yaşanan petrol krizleri Yedi Kız Kardeşlerin tekel durumlarını zayıflatırken kaynak ülkelerinin piyasada daha fazla söz sahibi olmasını sağlamıştır. Devletlerin ön plana çıktığı bu yapı ekonomik, siyasi ve toplumsal refahın kaynağı olurken aynı zamanda ekonomik krizlerin nedenleri arasında yer almıştır. Değişen dünya petrol piyasası Yeni Yedi Kız Kardeşlerin etkisinin eskiye kıyasla azaldığı bir konumda olmasına rağmen piyasa değeri ve kar oranları bakımından Yeni Yedi Kız Kardeşler güçlü bir konumdadır. Ulusal kamu enerji şirketlerinin yüzdesel olarak kontrol ettiği petrol sektörü farklı aktörlerin etkisine açık olmakla birlikte OPEC ülkeleri, ABD, Suudi Arabistan ve Rusya tarafından yön verilen bir yapıya dönüşmüştür. Dönüşümün temel etmenleri arasında eski dönemlerde yaşanan petrol krizlerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle petrol krizlerinin bir yansıması olarak artan enflasyon ve faiz oranları büyüme oranlarını aşağıya çekerken ekonomik durgunluğu da beraberinde getirmiştir. Bu etmenlerin bir sonucu olarak tekel yapıya alternatif olarak devletler farklı enerji kaynaklarına yönelmiştir.

Dünya petrol piyasasındaki birçok değişim meydana gelmesine rağmen Yedi Kız Kardeşlerin halefleri olan enerji şirketleri günümüzde en fazla kar eden şirketler arasında yer almaktadır. Dünyanın en değerli şirketleri arasında yer alan enerji şirketleri arasında da kendine yer bulan Yeni Yedi Kız Kardeşler teknolojik gelişmeleri yakından takip etmektedir. Ulusal kamu şirketleri olarak piyasada etkin olan enerji şirketlerinin bölgesel olarak etkili olduğu mevcut piyasa düzeninde sektörün en güçlü oyuncusu olan Suudi Arabistan bile Yeni Yedi Kız Kardeşlerin kar oranlarına erişememektedir. Ancak geçmiş yıllara kıyasla daha fazla ön plana çıkmaya başlayan ulusal enerji şirketleri kamu yararı gözeterek hareket etmektedir. Fakat bu durum teknolojik altyapısı zayıf olan ülkeler açısından doğal kaynakların yeterli düzeyde kullanmamasına neden olmuştur. Venezüella ve Irak örneklerinde olduğu gibi petrol kaynakları yeteri kadar işletilememekte ve refah halkta dağıtılamamaktadır. Sonuç olarak kaynak ülkelerin tekel konumunun güçlendiği bu süreç arz ülkelerinde refahın artmasına neden olmuş ve dünya ekonomisindeki değişimlerin ana nedenleri haline gelmiştir.

vfvvtvnnvvlurvfvvvfvvvvvfvvvvou20evvvvvvvvvvnnvvuvo&ct=0&tl_id=5-A&vs=INTL.57-6-AFG-BB.A&ord=CR&cy=2017&vo=0&v=B adresinden alındı.

Forbes, (2018, 28 Aralık). “The World's 25 Biggest Oil Companies”, <https://www.forbes.com/pictures/mef45ggld/1-saudi-aramco-12-5-million-barrels-per-day/#371a801d6285> adresinden alındı.

Peakoil, (2018, 28 Aralık) “Peak Supermajors”, <https://peakoil.com/business/peak-supermajors> adresinden alındı.

U.S. Department of The Treasury, (2018, 31 Aralık). “Venezuela-Related Sanctions”, <https://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/pages/venezuela.aspx> adresinden alındı.